

NÉHÁNY RÉGI-ÚJ ADAT A MISKOLCI RÓMAI DENÁRLELETRŐL

Simon László

Herman Ottó Múzeum, Miskolc

Absztrakt: A tanulmány az 1933-ban előkerült római denárleltre vonatkozó, különféle helyeken vagy hiányosan megjelent adatokat foglalja össze, és egészíti ki a korabeli hírlapi cikkek, adattári és leltárkönyvi információk és publikációk alapján.

Kulcsszavak: római érmék, denárleletek, római császárkori települések, Miskolc, vandálok, Przeworsk-kultúra

A miskolci múzeum 20. század közepéig nyilván-
tartásba vett lelőhelyes római érméi, így a miskolci
denárlelet megmentett darabjai is 1977-ben a Magyar
Nemzeti Múzeumba kerültek feldolgozásra. 1988-ban
(más lelőhelyes érmékkel együtt) végleg átvette ezeket
a fővárosi gyűjtemény. A római érméket, köztük a
miskolci denárleletet is Sey Katalin leltározta be, és
publikálta (BÍRÓ-SEY 1990, 62–67). Mivel Sey Katalin
a rövid, tényszerű adatközléssel elsősorban az érmékre
fókuszált, indokoltnak láttam a múzeum adattárában,
leltárkönyveiben és a helyi sajtóban megjelent régi cik-
keket is kutatva összefoglalni az 1933-ban talált leletről
rendelkezésre álló ismereteket.

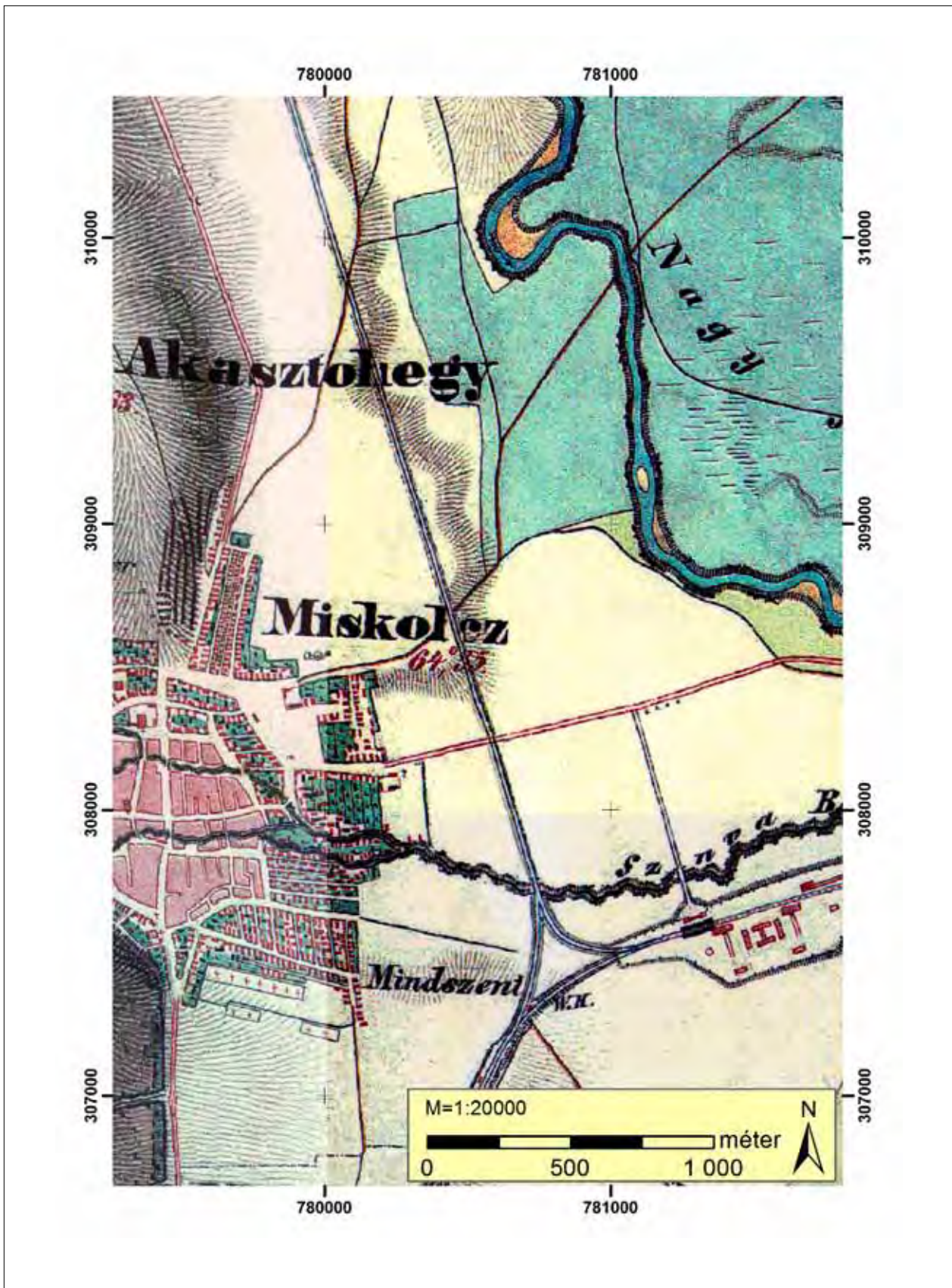
A LELŐHELY

„Érdekes és helytörténeti szempontból fontos éremlelet
került napfényre november hónap utolsó napjaiban a
Besenyei- és Vásártéri út közötti területen, a városi vágó-
híd, illetve a Sajóféle vívó út mellett épült új gőzmalom
építésénél. Mikor az építkezésnél nem messze fekvő
földterületről, a régi katonai gyakorlótérről szekerekkel
hordták a földet, abból egy durva vastagfalú, kézzel
formált, körülbelül 11 centiméter magas agyagedény
került elő s mikor az szétesett, illetve a munkások
szétverték, abból a híradás szerint: körülbelül 200 ezüst
pénz ömlött ki” (LESZIH 1933, 8).

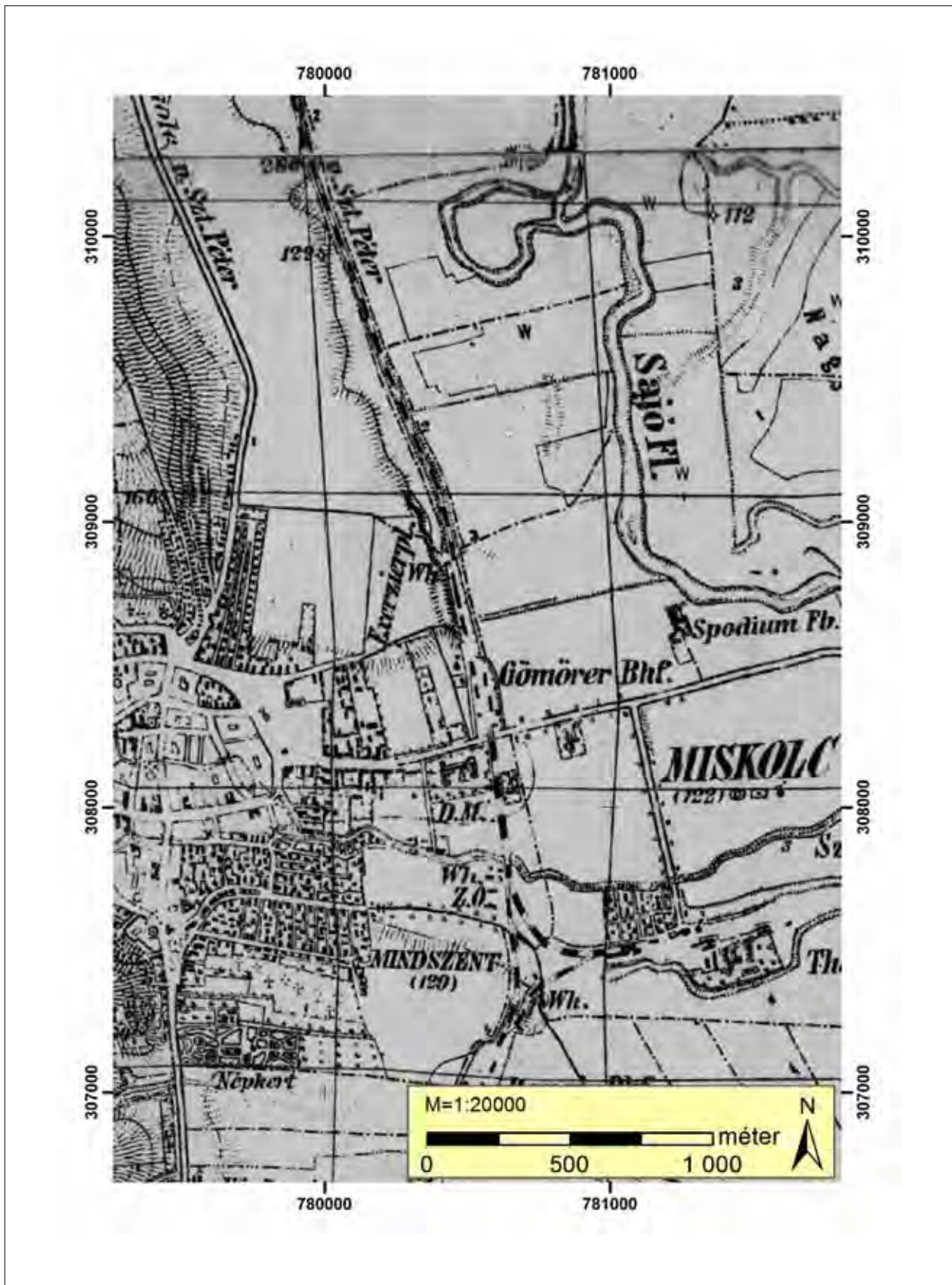
A lelőhely meghatározása Leszih Andor hírlapi
cikke, leltárkönyvi bejegyzése és a régi térképek alapján
viszonylag pontosan lehetséges. Akárcsak a sajjörösi
köztársaság kori éremlelet (SIMON-TORBÁGYI 2013,
31, 35, 2. kép), úgy a miskolci lelet előkerülésének helye
is a Sajó jobb partjának árterét kísérő magasparton

található. A környék felszínének tengerszint feletti
magassága 120 m körül van. Az 1858 és 1866 között
készült Miskolc környéki II. katonai felmérésen (1. kép)
jól látszik, hogy a Sajó időszakosan vízjárta ártere majd-
nem a magaspartig ér, ennek peremén ÉNy-i irányba
(Sajóecseg felé) egyenes út vezet: lényegében ennek
nyomvonalát követi az 1871-ben átadott Bánréve/Ózd
felé tartó vasútvonal is. A III. katonai felmérésen (2.
kép) már ez is szerepel a Gömöri pályaudvarral együtt,
és a magaspárt katonai célú hasznosítása is egyértelmű
az „Exerzierpl.” jelölés alapján. Lippay Béla 1910-ben
készült várostérképén (3. kép) a Szeles utcától északra
található lovassági laktanya és a vámhivatal épületei
közé lokalizálható a régi katonai gyakorlótér (PAPP-
SOMORJAI-TÓTH 2015, 30. kép). Egy 18 évvel
későbbi térkép (PAPP-SOMORJAI-TÓTH 2015,
32. kép) tanúsága szerint e terület déli részén ekkorra
már felépült a polgármester, dr. Hodobay Sándor nevét
viselő lakótelep (4. kép). Ebből arra következtethetünk,
hogy az éremlelet előkerülését eredményező, 5 évvel
későbbi földkitermelés minden bizonnyal a terület ész-
aki, ekkor még beépítetlen felén, valahol a vasúttól és a
vele párhuzamosan futó közúttól keletre elhelyezkedő
azbeszt-palaglyár és a sodronykötélglyár magasságában,
azoktól 300–400 m-re nyugatra történhetett.

Leszih Andor első, a *Felsőmagyarország* című újság
1933 karácsonyi számában megjelent híradása még
megengedő a leletek elkallódásával kapcsolatosan:
„Célszerű lenne, ha a leletnek még esetleg lappangó,
elhurcolt darabjait, hacsak megtekintésre is behoz-
nák azok, akik jóindulattal vannak a múzeum iránt”
(LESZIH 1933, 9). 10 évvel későbbi megfogalmazása

1. kép. A miskolci római denárlelet lelőhelyének környezete a II. katonai felmérésen
 Fig. 1. The area in Miskolc where the Roman denarii were found, as shown on the map of the Second Military Survey

2. kép. A miskolci római denárlelet lelőhelyének környezete a III. katonai felmérésen
Fig. 2. The area in Miskolc where the Roman denarii were found, as shown on the map of the Third Military Survey

3. kép. A miskolci római denárlelet lelőhelyének környezete Lippay Béla 1910-ben készült térképén (PAPP-SOMORJAI-TÓTH 2015 nyomán)

Fig. 3. The area in Miskolc where the Roman denarii were found, as shown on a map by Béla Lippay, from 1910 (after PAPP-SOMORJAI-TÓTH 2015)

már optimistább, ebből úgy tűnik, valamennyi érme múzeumba került: „egy szétesett kis agyagbögérben 115 darab (354 g) római ezüstdénárt találtak, melyek elkallódott darabjait sikerült a Borsod Miskolci Múzeumnak megszerezni” (LESZIH 1943, 57). A helyszín jelenleg Miskolc lakott területének északi határa, mely lakóépületekkel, sportpályákkal, KRESZ-parkkal, kü-

lönféle rendeltetésű telephelyekkel fedett, terepbejárása nem lehetséges. A közeli (egykori lovassági) laktanya udvarán 1961-ben Megay Géza végzett leletmentést csatornázási munkákat követően. Jelentésében 19. századi csontvázakról tudósított.¹

1 HOM RégAd 573-68.

4. kép. A miskolci római denárlelet lelőhelyének környezete egy 1928. évi várostérképen (PAPP–SOMORJAI–TÓTH 2015 nyomán)
 Fig. 4. The area in Miskolc where the Roman denarii were found, as shown on a city map from 1928 (after PAPP–SOMORJAI–TÓTH 2015)

A LELET

Az adatok szerint a római pénzek eredetileg egy kis, kézzel formált bögrében voltak, amelynek darabjai szintén múzeumba kerültek (5. kép). Az enyhén hasasodó edény fekete foltos, sárgásszürke színű, homokkal és kerámiazúzalékkal soványított anyagú, vastag falú, repedezett felületű, rövid, kissé kerekített pereme ferdén kihajló (M: 10,5 cm, Szá.: 7,8–8 cm, Fá.: 5,5 cm).²

„A Borsod Miskolci Múzeum régipénz és éremgyűjteményének *lajstroma*” 1. kötetének 350–354. oldalán 84–198/1933. leltári számon nyilvántartásba vett kincs darabszáma 115. Egy ceruzás bejegyzés szerint a lelet 3 dobozban volt elhelyezve eredetileg, az egyes tételek melletti „R” betű pedig egy régen elvégzett, és hiányt nem mutató revízióról is tanúskodik. A denárlelet hiányának egy

része kétségtelenül a II. világháború korszakának veszteséglistáját gyarapítja. Az eredeti éremtani leltárkönyvi tételek végéhez ceruzával beszúrt megjegyzés szerint 1944 decemberében a kincs 7 db érméje elveszett. December 12-én reggel Leszih Andor a múzeum több ajtaját felfeszítve találta, és a régiségtár két helyiségében található szekrények betört üvegtábláiról is tudósított (DOBROSSY 1999, 81, 83). Arra nem tért ki a bejegyzés írója (valószínűleg Leszih Andor), hogy melyek lehetnek az elveszett denárok. A lelet Budapestre kerülésekor történt egyeztetéskor már „csak 95 db minősült a lelethez tartozónak” (BÍRÓ-SEY 1990, 62). Az egyeztetés részleteiről nincs információnk. A már említett régi leltárkönyvi bejegyzés alapján annyi bizonyosnak tűnik, hogy a leletegyeztetés már csak 108 darab érméről szólt. A miskolci leltárkönyv adatai szerint a leletből így kimaradt érmék (ide számítva az

2 HOM Ltsz. 58.159.1.

5. kép. A miskolci római denárleletet tartalmazó edény

Fig. 5. The vessel that contained the Roman denarii

1944 őszén elveszett példányokat is) a következők: 10 db denár Commodustól, 3–3 db Lucius Verustól és Crispinától és 1–1 db denár Antoninus Piustól, Faustínától, Lucillától és Septimius Severustól. Az utolsóként említett érme típusa a miskolci leltárkönyv szerint megegyezik a meglévő Septimius Severus érmével (RIC 22[?]), így a lelet záródása (193) szempontjából a hiány indifferens. Sey Katalin megállapításához sajnos nem fűzött indoklást, így nem tudjuk, milyen okok magyarázták a többi érme kizárását a kincsből. Ugyanakkor a MNM leltárkönyvében és Sey Katalin

publikációjában (BÍRÓ-SEY 1990, 65) is feltűnik egy, a miskolci lelethez tartozó Antoninus Pius érme (BMC 809), amely viszont a miskolci leltárkönyvből hiányzik: a MNM leltárkönyve minden tételénél hivatkozott miskolci leltári szám helyén itt csak egy vonal látható. Farkas Edit 2001-ben megjelent munkájában 115 darab denárról ír (FARKAS 2001, 255). Nem sokkal később a Torbágyi Melindával közösen jegyzett tanulmányban az ismert 95 darab alapján grafikonon mutatták be a lelet érméinek időbeli szóródását (FARKAS-TORBÁGYI 2008, 259, Diag. 9).

A leletről szóló első külföldi híradás ugyancsak 115 éremről ad tájékoztatást (BOLIN 1958, 352), és az újabb összefoglalásokban is ez a szám szerepel (pl. DUNCAN-JONES 1994, 265). Másutt említik ugyan, hogy a kincs eredetileg körülbelül 115 darabot számlált, de Sey Katalin nyomán csak 95 érmét tartalmazó leletként tárgyalják azt (LUCHELLI 1998, 88–89, 199. j.).

A Leszih első híradásában feltűnő 200 darabos leletről idézett szóbeszéd (LESZIH 1933) hitelét ellenőrizendő, egy kísérletet végeztem. A császárkori római denár átlagos méretével (átm.: 18 mm, V: 2 mm) megegyező alátétből 200 darabot helyeztem el a kincs edényébe. A 11 cm magasságú edény kb. 4/5-ét töltötték meg az

alumínium alátétek. Elvi akadályja tehát nincs annak, hogy a meglévőnél jóval több denárt tartalmazott eredetileg a lelet. Mindez azonban csak egy kísérlet, a nagyobb darabszám igazolására semmiféle konkrét tény nem áll rendelkezésünkre.

Az alábbiakban Leszih Andor eredeti leltárkönyvi adatait elfogadva, a miskolci denárlelet darabszámára vonatkozóan a 115-ös számot tekintem hiteles információnak. A MNM Éremtárába került érmeket Torbágyi Melinda határozta meg. A táblázatban az elveszett érmék kiemelt betűvel szerepelnek. Típusukat – ha volt leírásuk – a miskolci leltárkönyvi adatok alapján próbáltam meghatározni (*I. táblázat*).

I. táblázat. A miskolci római denárlelet
Table I. The Roman coin board of Miskolc

	LELTÁRI SZÁM		A KIBOCSÁTÓ NEVE, A KIBOCSÁTÁS IDEJE	AZ ÉRME TÍPUSA
	HOM	MNM		
1	84/1933	7.1990.1.	Vespasianus, 70	RIC ² 29
2	85/1933	7.1990.2.	Vespasianus, 73	RIC ² 546
3	86/1933	7.1990.4.	Traianus, 103-111	RIC 216
4	87/1933	7.1990.5.	Traianus, 103-111	RIC 212
5	88/1933	7.1990.3.	Traianus, 103-111	RIC 169
6	89/1933	7.1990.8.	Traianus, 112-114	cf. RIC 269
7	90/1933	7.1990.9.	Traianus, 114-117	cf. RIC 334
8	91/1933	7.1990.10.	Traianus, 114-117	RIC 316
9	92/1933	7.1990.6.	Traianus, 103-111	RIC 121
10	93/1933	7.1990.7.	Traianus, 103-111	RIC 131
11	94/1933	7.1990.22.	Hadrianus, 134-138	RIC 230
12	95/1933	7.1990.20.	Hadrianus, 125-128	RIC183
13	96/1933	7.1990.21.	Hadrianus, 128-132	RIC 330
14	97/1933	7.1990.11.	Hadrianus, 125-128	cf. RIC 198
15	98/1933	7.1990.19.	Hadrianus, 125-128	RIC 182
16	99/1933	7.1990.23.	Hadrianus, 134-138	RIC 234
17	100/1933	7.1990.12.	Hadrianus, 118	RIC 45
18	101/1933	7.1990.16.	Hadrianus, 119-124	RIC 114
19	102/1933	7.1990.14.	Hadrianus, 119-124	RIC 77
20	103/1933	7.1990.13.	Hadrianus, 119-124	RIC 77
21	104/1933	7.1990.17.	Hadrianus, 119-124	cf. RIC 120
22	105/1933	7.1990.18.	Hadrianus, 119-124	RIC 137a
23	106/1933	7.1990.15.	Hadrianus, 119-124	RIC 101
24	107/1933	7.1990.24.	Hadrianus, 134-138	RIC 257
25	108/1933	7.1990.25.	Hadrianus, 134-138	RIC 261
26	109/1933	7.1990.26.	Hadrianus, 134-138	RIC 267
27	110/1933	7.1990.27.	Hadrianus, 134-138	RIC 282
28	111/1933	7.1990.28.	Aelius C., 137	RIC 436c
29	112/1933	7.1990.30.	Antoninus Pius, 139	cf. RIC 35
30	113/1933	7.1990.29.	Antoninus Pius, 138	RIC 7
31	114/1933	7.1990.32.	Antoninus Pius, 145-161	RIC 137
32	115-116/1933	7.1990.33.	Antoninus Pius, 141-149	RIC 177d
33	117-118/1933	7.1990.37.	Antoninus Pius, 152-153	RIC 219
34	119/1933	7.1990.36.	Antoninus Pius, 151-152	RIC 204
35	120/1933		Antoninus Pius	RIC 204
36		7.1990.38.	Antoninus Pius, 153-154	RIC 231
37	121/1933	7.1990.39.	Antoninus Pius, 154-155	RIC 238
38	122/1933	7.1990.46.	D Antoninus Pius, 161 után	RIC 436

39	123/1933	7.1990.44.	D Antoninus Pius, 161 után	RIC 429
40	124/1933	7.1933.45.	D Antoninus Pius, 161 után	RIC 430
41	125/1933	7.1933.42.	Antoninus Pius, 157-158	RIC 298
42	126/1933	7.1990.43.	Antoninus Pius, 140-144	BMC 222
43	127/1933	7.1990.31.	Antoninus Pius, 143-144	RIC 111b
44	128/1933	7.1990.40.	Antoninus Pius, 156-157	RIC 259
45	129/1933	7.1990.34.	Antoninus Pius, 150-151	RIC 200c
46	130/1933	7.1990.41.	Antoninus Pius, 155-156	RIC 249
47	131/1933	7.1990.35.	Antoninus Pius, 151-152	RIC 203
48	132-133/1933	7.1990.55.	D Faustina, 141 után	RIC 360
49	134/1933	7.1990.57.	D Faustina, 141 után	RIC 373
50	135/1933	7.1990.54.	D Faustina, 141 után	RIC 356
51	136-139/1933	7.1990.56.	D Faustina, 141 után	RIC 362
52	140/1933	7.1990.51.	D Faustina, 141 után	RIC 351
53	141/1933	7.1990.48.	D Faustina, 141 után	RIC 344
54	142/1933	7.1880.49.	D Faustina, 141 után	RIC 346
55	143/1933	7.1990.52.	D Faustina, 141 után	RIC 351
56	144/1933	7.1990.53.	D Faustina, 141 után	RIC 351
57	145/1933	7.1990.58.	D Faustina, 141 után	RIC 379
58	146/1933	7.1990.47.	Faustina, 139-140	RIC 339a
59	147/1933	7.1990.50.	D Faustina, 141 után	RIC 394a
60	148/1933	7.1990.65.	Marcus Aurelius, 161-162	RIC 37
61	149/1933	7.1990.74.	D Marcus Aurelius 180 után	RIC 269
62	150/1933	7.1990.73.	D Marcus Aurelius 180 után	RIC 275
63	151/1933		Marcus Aurelius, 169-170	RIC 203
64	152/1933	7.1990.69.	Marcus Aurelius, 171-172	RIC 259
65	153/1933	7.1990.70.	Marcus Aurelius, 171-172	RIC 259
66	154/1933	7.1990.64.	Marcus Aurelius, 161	RIC 22
67	155/1933		Marcus Aurelius	
68	156/1933	7.1990.66.	Marcus Aurelius, 164-165	RIC 125
69	157/1933	7.1990.72.	Marcus Aurelius caesar, 157-158	RIC 475a
70	158/1933	7.1990.63.	Marcus Aurelius caesar, 159-160	RIC 482
71	159/1933	7.1990.67.	Marcus Aurelius, 165-166	RIC 163
72	160/1933	7.1990.68.	Marcus Aurelius, 166-167	RIC 170
73	161/1933	7.1990.71.	Marcus Aurelius, 175-176	RIC 352
74	162/1933	7.1990.62.	Marcus Aurelius, 157-158	RIC 475a
75	163/1933	7.1990.59.	II. Faustina, 145-161	RIC 502a
76	164/1933	7.1990.79.	D Faustina, 176 után	RIC 744
77	165/1933	7.1990.76.	II. Faustina, 161-176	RIC 677
78	166/1933	7.1990.75.	II. Faustina, 161-176	RIC 676
79	167/1933	7.1990.77.	II. Faustina, 161-176	RIC 688
80	168/1933	7.1990.78.	II. Faustina, 161-176	RIC 697
81	169/1933		II. Faustina	RIC (A. Pius) 495 a, b
82	170/1933	7.1990.61.	II. Faustina, 145-161	RIC 497
83	171/1933	7.1990.60.	II. Faustina, 145-161	RIC 496
84	172/1933		Lucius Verus, 163-164	RIC 586
85	173/1933		Lucius Verus, 162-163	RIC 491
86	174/1933	7.1990.80.	Lucius Verus, 163-164	RIC 516
87	175/1933		Lucius Verus, 166-167	RIC 561
88	176/1933		Lucilla, 165-169	RIC (M Aurel.) 780, 781
89	177/1933		Commodus, 190-191	RIC 227
90	178/1933	7.1990.86.	Commodus, 192	RIC 233
91	179/1933		Commodus, 192	RIC 238, 243
92	180/1933	7.1990.84.	Commodus, 184-185	RIC 106
93	181/1933		Commodus, 191-192	RIC 608-623
94	182/1933	7.1990.83.	Commodus, 184-185	RIC 102
95	183/1933	7.1990.82.	Commodus, 181-182	RIC 28
96	184/1933		Commodus	?
97	185/1933	7.1990.87.	Commodus, 179	cf. RIC 666

98	186/1933		Commodus, 191-192	RIC 255
99	187/1933	7.1990.81.	Commodus, 180	RIC 10
100	188/1933	7.1990.85.	Commodus, 186-187	RIC 160
101	189/1933		Commodus, 188-189	RIC 176
102	190/1933		Commodus, 190-191	RIC 215, 216
103	191/1933		Commodus, 186-187	RIC 145, 150-151
104	192/1933		Commodus, 177	RIC (M Aurel.) 647
105	193/1933		Commodus, 186	RIC 186
106	194-195/1933		Crispina, 177-192	RIC 278
107	196/1933		Crispina, 177-192	RIC 283
108	197/1933	7.1990.88.	Septimius Severus, 193	RIC 22
109	198/1933		Septimius Severus, 193	RIC 21 vagy 22

Az érmék kopottságára vonatkozóan Leszih Andor is tett megjegyzéseket leltárkönyvi bejegyzéseiben. Megfigyelései szerint Vespasianus denárai, továbbá egy Marcus Aurelius érme és Commodus pénzeiből négy, 188 és 191 között vert denár volt erősebben kopott.

A pénzeket tartalmazó kézzel formált, kisméretű, középen hasasodó fazék formája az északkeleti régió császárkori fazekainak nagy részére jellemző (SOÓS 2014, 129). Az edénytípus rövidebb időtartamra való keletkezése nem lehetséges (vö.: GINDELE-ISTVÁNOVITS 2009, 25).

A kincslelettel azonos lelőhelyről, a régi katonai gyakorlótérrel Marjalaki Kiss Lajos gyűjtött őskori edényekkel együtt késő római kori településre utaló edénytöredékeket, továbbá egy vassarlót.³ A római kori edénytöredékek leírása: „1. Szürke, kihajló peremű, ferdén árkolts csésze fele. Fá: kb. 5 cm. 2. Szürke hombárperem, a perem alatt hornyolásokkal. 3. Szürke, tagolt hombárperem, a perem alatt bekarcolt hullámvonalköteggel” (K. VÉGH 1975, 73, 90, X. t. 2–4). Ezek az edénytöredékek – bár fontos kísérőleletei az éremkincsnek – nem visznek közelebb bennünket az érmék földbekerülése idejének meghatározásához, sőt inkább tágtják annak horizontját. A szürke csészetöredék ferde árkolású mintázatának párhuzamát pl. 4. századi urnán, illetve a leányfalui római erődítmény 4. századi–5. század eleji csészetöredékén és más, nyugati germán anyagban találta meg Végh Katalin (K. VÉGH 1975, 88–89). A finomkerámiának ez a fajta díszítésmódja különféle változatokban több miskolci (Miskolc-Szirma; Miskolc, Szabadság tér) római kori lelőhelyen is előfordul (K. VÉGH 1975; SZABÓ-VADAY 2009, 86). A díszítésmód és az edény formái, technológiai sajátosságai azonban összességében a szkíta

korba helyezik ezt a leletet, abba a korszakba, ahová az ugyanitt talált kézzel formált kis bögre és csupor is tartozik (HELLEBRANDT 1988, 123; 2001, 57, 8. kép). Az élelemtároló edények töredékei viszont kétségkívül római koriak (K. VÉGH 1975, 85).

A Marjalaki Kiss Lajos által gyűjtött leletek településről származnak, ám előkerülésük pontos helyét nem rögzítették, csak azt tudjuk, hogy a denárlelettel azonos lelőhelyen láttak napvilágot. Leszih Andor szerint „az a hely, ahonnan a pénzlelet előkerült, szintén települő hely volt. Azok az edénytöredékek, amelyeket *onnan* M. Kiss Lajos tanár összegyűjtött s a múzeumnak átadott, fejtett kultúrát mutatnak” (LESZIH 1933). Mindez azt is nyilvánvalóvá teszi, hogy a lelet elrejtője e település lakója lehetett. Ezt figyelembe véve elképzelhetőnek tartom azt is, hogy az érmék nem valamiféle háborús veszély miatt kerültek földbe, hanem – ahogyan Lányi Vera is fogalmazott – azért, „mert a legtökéletesebb rejtékhelynek – béke idején is – a föld mélye számított” (MÓCSY-FITZ 1990, 213). Lényegében ezzel összecseng Leszih Andornak az említett újságcikkében kifejtett gondolata is: „Jött az ellenség, vagy háborúban, hosszú útra ment az illető hová tehetette volna értékeit, mint a földbe” (LESZIH 1933).

E hely közvetlen szomszédságában, a *Fecskeszög*nél (6. kép 1) Faustina senior ill. Faustina iunior denárai (SIMON s. a., Kat. 153–156), valamint különböző (sima és tagolt) peremkiképzésű hombártöredékek, besimított és bekarcolt hullámvonalköteggel díszített korongolt oldaltöredékek és kézzel formált, laza kis ívekkel díszített oldaltöredékek kerültek elő.⁴ Utóbbiak „a germán fésűs, hullámvonal-köteges kerámiák” körébe sorolhatóak, amelyek megtalálhatóak „az észak-magyarországi és dél-szlovákiai anyagban is”, Miskolcon és térségében is (SZABÓ-VADAY 2009, 288).

3 HOM Ltsz. 53.818.3., 53.1195.1–2. A sarló csak a régi leltárkönyvben szerepel az R10784 leltári számon, a törzsgyűjtemény újra leltározásakor az 1950-es években már nem volt meg. A szükségzavú leírás szerint nyelén szög látszott.

4 MNM Régészeti Tár, Germán-Szarmata Gyűjtemény, Ltsz. 63.1952.1–9.

- Az éremlelet előkerülésének helyétől kissé távolabb, É/ÉK-re mintegy 1000 m-re, *Miskolc, Zsarnay-tagnál* (6. kép 2) II. Claudius antoninianusa (SIMON s. a., Kat. 160) kísérte a településmaradványokat (K. VÉGH 1975, 74):
- „1. szürke, korongolt, kihajló peremű edény harmada (XI. t. 2.),
 2. szürke, durva kihajló peremű töredék, a vállon ujjbenyomással (XII. t. 1.),
 3. világosbarna, durva, kihajló peremű cserép, a vállon ferde bevágásokkal (XII. t. 2.),
 4. szürke, korongolt, kihajló peremű oldalrész a perem alatt bordával (XII. t. 3.),
 5. szürke, durva, kihajló peremrész és fenéktöredék,
 6. vörös, finom anyagú kis oldalrész két hornyolással,
 7. orsógomb, csonka kúp alakú, szürke, M: 3 cm, átm.: 3,6 cm (XII. t. 4.),
 8. bronz karika. Ovális. Átm.: 3 cm (XII. t. 5.),
 9. ezüst fibula tűje, H: 4,1 cm (XII. t. 6.).⁵

Az edények felületének ujjbenyomkodásos (és körömbenyomásos) díszítése a durva germán kerámia jellemzője, szinte minden kvád, vandál és markomann lelőhelyen előfordul (BÓNA 1963, 282–283; SZABÓ–VADAY 2009, 286). Megtalálhatóak Mezőzomboron, Pederen, Szirmabesenyőn, Miskolc-Szirmán, Miskolc-Sötétkapu lelőhelyen is. A ferde bevágásokkal díszített durva házi kerámia is több északkelet-magyarországi lelőhelyen (pl. Miskolc-Sötétkapunál) kimutatható (SZABÓ–VADAY 2009, 286, a további irodalommal).

Alföldi viszonylatban elképzelhető, hogy egy-egy nagyobb szarmata falu hossza a terepviszonyoktól is függően megközelítette az 1000 métert, erre jó példákat találunk a nagyfelületű autópályás feltárásokon. Az M0-s autópályán Üllő-5. lelőhelyet vagy Ecsér-7. sz. lelőhelyet (KULCSÁR–MÉRAI 2007; TARI–MÉRAI–ROSTA 2007, 195), az M5-ös autópálya nyomvonalán pedig Szeged-Kiskundorozsma-Nagyszék, II. lelőhelyet említhetjük erre analógiaként (SZALONTAI–TÓTH 2003, 69). Esetünkben azonban a földrajzi adottságok miatt aligha valószínű az éremlelet lelőhelyének és a feltehetően egykorú vagy közel egykorú településrészleteknek az együvé tartozása. A denárlelet és a Marjalaki Kiss Lajos által megfigyelt telepjelenségek a Sajó magaspartján bukkantak elő, míg a Fecskeszög és a Zsarnay-telepi lelőhely az ártérből szigetszerűen kiemelkedő magaslatokon helyezkedhetett el. A Google Earth koordinátákat és tengerszint feletti magasságokat is jelző térképén a kettő terület közötti szintkülönbség 10 m körül lehetett, a közöttük húzódó területsávról

nincs tudomásunk értékelhető régészeti jelenségről. Azt viszont megállapíthatjuk, hogy e lelőhelyek térségében több római császárkori kori (C1–C3 periódus) településnyom figyelhető meg. Erre utal a kincslelet kb. 2 km-es körzetében a *repülőtér melletti tónál* (6. kép 3) talált Licinius érméje (SIMON s. a., Kat. 157); a *Zsolcai-kőhid miskolci oldalán* (6. kép 4) előkerült Probus lyukas antoninianusa (SIMON s. a., Kat. 161), továbbá *Miskolc, Bocskay u. 13. szám* (6. kép 5) alatt talált Marcus Aurelius denár, a *Deák tér 7. szám* (6. kép 6) alatt előkerült Licinius-follis,⁶ valamint Salonina antoninianusának (SIMON s. a., Kat. 158) a *Sajó partján* talált példánya is. Valamennyi érme a múzeum régi gyarapodásából származik, a 6. ábrán pontszerűen bemutatott lelőhely-jelölésük csak tájékoztató jellegű, nem egzakt, terepen ellenőrzött adat. Tovább tágítva a kört, kisebb római császárkori lelőhelyet ismerünk még a Tiszai pályaudvarról, a Fűtőház területéről, a Rendező pályaudvarról, valamint a Sötétkapu közeléből (Rákóczi u. 2., Szabadság tér), észak felé pedig a szirmabesenyői homokbányából is (K. VÉGH 1975, 73–74; 1999; SZÖRÉNYI 2008, 187).

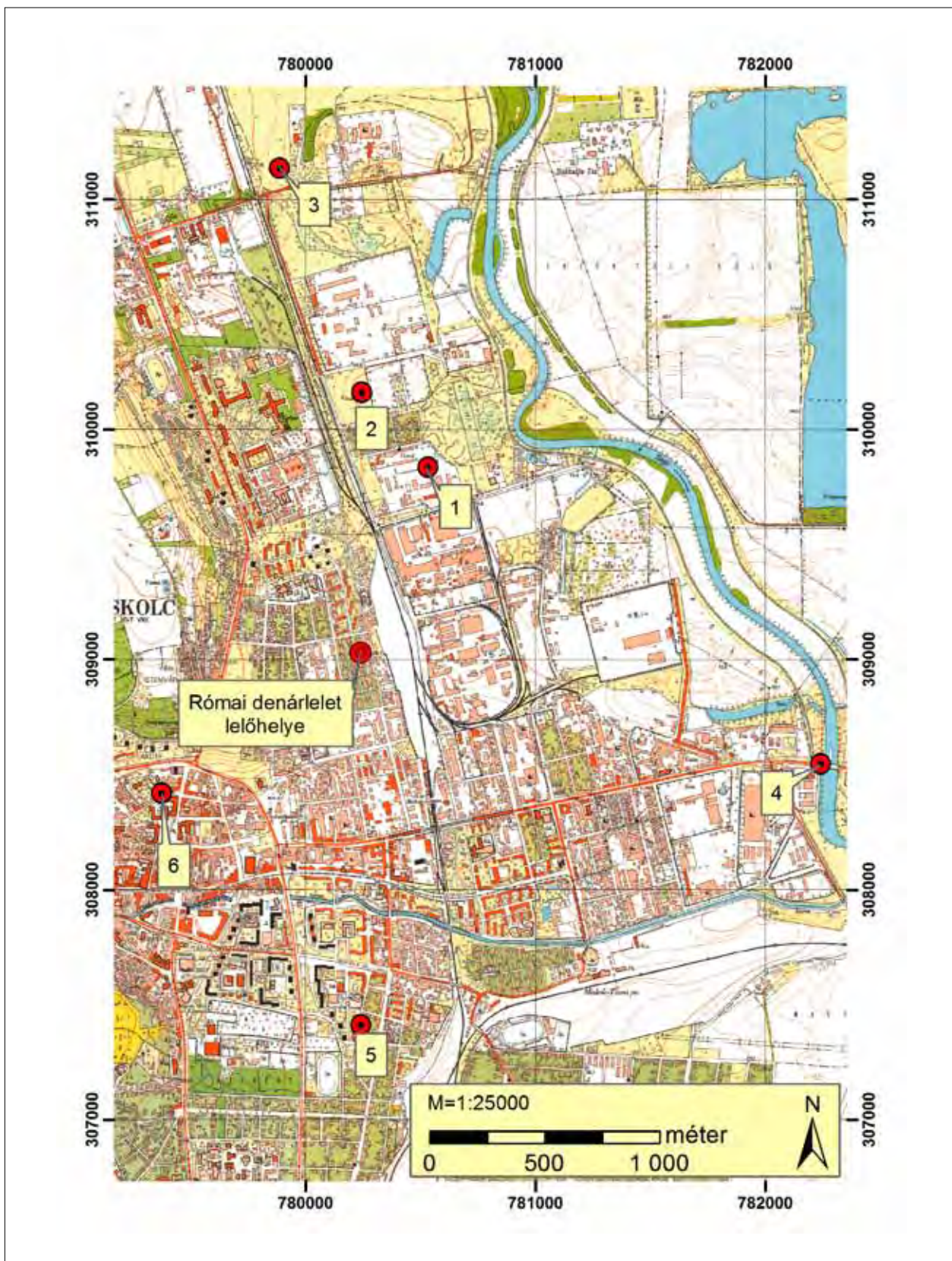
Bizonyos fokig a miskolcihoz hasonló a helyzete az ugyancsak a 190-es években záródó hetényegyházi 2. századi denárleletnek is, ezt azonban ásatáson, egy 2–4. századi szarmata település egyik leégett házának omladékai között tárták fel (BÍRÓNÉ SEY 1998; V. SZÉKELY 2001). A miskolci éremlelet közelében megfigyelt császárkori települések leletanyagában azonban a germán edényművességre jellemző sajátosságokat mutatott ki a kutatás (K. VÉGH 1975, 93; SZABÓ–VADAY 2009, 301–302). Ez a körülmény a hetényegyházi lelettől lényegesen különböző etnikai környezetre utal.

MEGJEGYZÉSEK AZ ÉREMLELET NUMIZMATIKAI/TÖRTÉNETI ÉRTÉKELÉSÉHEZ

A miskolci éremlelet zárt jellegét az érmék fentebb részletezett találás utáni szétszóródása kétséggé teszi. Leszih Andor első híradása szerint is 115 db-nál sokkal több érmét tartalmazott eredetileg a földhordásnál talált agyagedény. 1943-ban megjelent tanulmánya szerint sikerült összegyűjteni a leletet, de ez – véleményem szerint – nem jelenti a kincs teljes körű begyűjtését. Manapság is számos példát tudnak felsorolni a gyakorló régészek arra, hogy még ásatási körülmények között is előfordul apró fémtárgyak föld depóba kerülése, melyeket jó esetben fémkeresős kutatással találnak csak meg. A miskolci denárlelet nem ásatáson került elő. Arra persze semmi kiindulópontunk nincs, hogy ha esetleg Leszih Andornak nem sikerült maradéktalanul

5 HOM Ltsz. 53.1193.1–11., 58. 129.1–2. (K. VÉGH 1975, 74).

6 Nagy Szabolcs (Miskolc) szóbeli közlése.

6. kép. Miskolc, régi katonai gyakorlótérén talált denárlelet lelőhelye és a környezetében talált késő római telepnyomok.
 1. Fecskeszőg, 2. Zsarnay-tag, 3. Repülőtér melletti tó partja, 4. Zsolcai-kőhíd miskolci oldala, 5. Boeskey u. 13., 6. Deák tér 7.
 Fig. 6. The finding site of the Roman denarii and the Late Roman settlement traces found in the vicinity – 1. Fecskeszőg, 2. Zsarnay-tag,
 3. Bank of the lake beside the airport, 4. The Miskolc side of the Zsolca stone bridge, 5. 13 Boeskey Street, 6. 7 Deák Square.

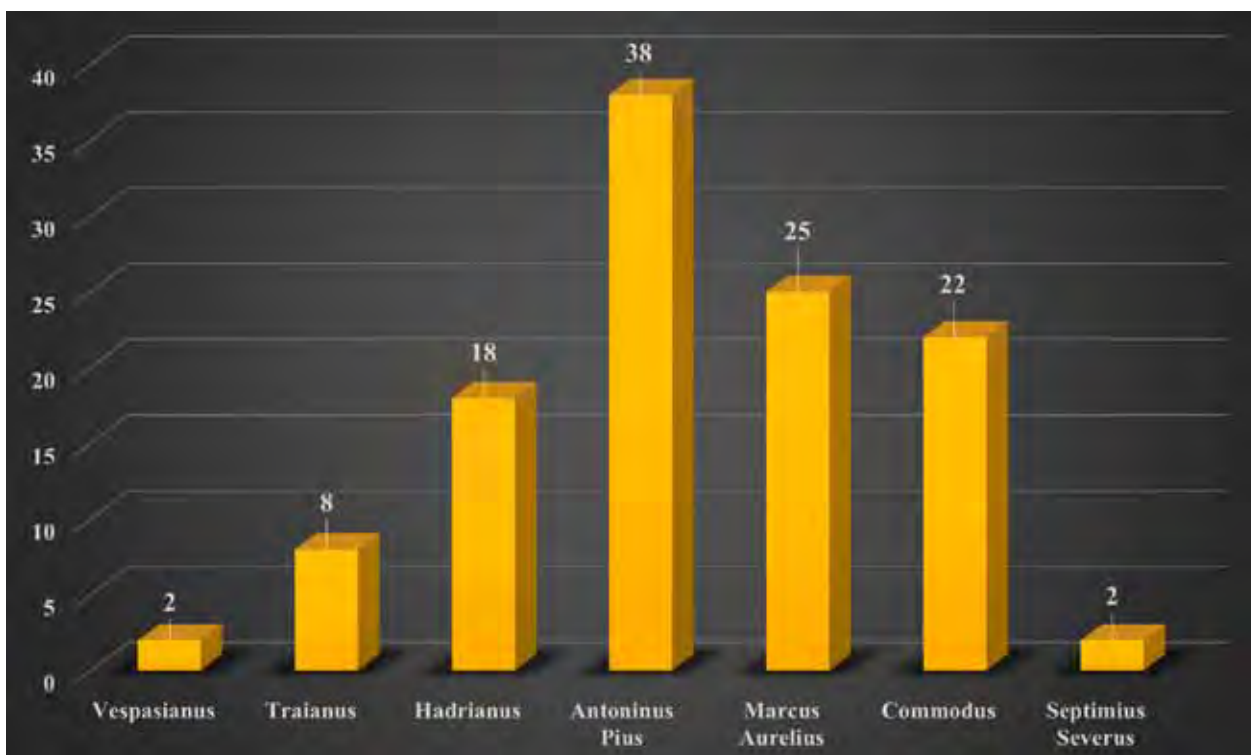
összegyűjteni a szétszóródott ezüstérmeket, az esetleges hiányzó darabok a felhalmozott érmekollekció mely részéből hiányoznak. Egyáltalán nem lehetünk biztosak abban, hogy ha elkallódott néhány darab (és szinte biztosra vehető az, hogy már a lelet találói sem bukkantak rá minden egykor elrejtett érmére), azok a kincs legkésőbbi vert pénzei voltak. Ennek azonban az ellenkezője is igaz lehet. Természetesen amennyiben egy lelet záróveretének kora megegyezik, vagy közel áll más hasonló korú érmekollekciók záróvereteinek korához, úgy nagyobb valószínűséggel határozhatjuk meg a felhalmozás befejezésének időpontját. Mindezek figyelembe vételével a miskolci denárleletnek a 2. század végén záródó kincsek (Mende, Kecel I., Tiszaföldvár stb.) sorába való tartozása feltételezhető (BÍRÓ-SEY 1990, 63; FARKAS 2001, 253, 255–256, 5–7. ábra; FARKAS–TORBÁGYI 2008, 259; VIDA 2009, 574), de nem bizonyított. Vida István – feltehetően az észak-európai barbaricumra általánosító hipotézis (BURSCHE 2002) nyomán – feltételezi, hogy ezeknek az érméknek a barbaricumba áramlása római belpolitikai okok miatt a 190-es évek első felében történt. A pannóniai csapatok által támogatott Septimius Severus, uralkodásának legelején átvezényelte a leghűségesebb csapatait a keleti hadszíntérre. Emiatt a tartomány védelme meggyengült, és hogy biztosítsa a békét a hátszágban, régi, jól bevált szokás szerint bőséges ajándékkal vásárolta azt meg. Vida István hangsúlyozza, hogy a kopott záróveretekkel rendelkező leletek földbekerülésének idejét tág időintervallumban sem lehet meghatározni (VIDA 2009, 577). Ebben az értelmezési konstrukcióban a hivatkozott római érmek egy időben, a 190-es évek első felében kerültek barbár kézre. Mint fentebb láthattuk, a miskolci denárlelet közvetlen környezetében a 3. század második felétől a 4. század elejéig terjedő időszakból származó érmékkel is keltezhető településnyomok is találhatóak, tehát Miskolc e kis régiójában kimutatható a kurrens római luxustárgyakhoz és érmékhez hozzájutó, gazdaságilag, katonailag nyilván nem jelentéktelen népesség jelenléte. Ez jelentősen tágítja a denárlelet földbekerülésének potenciális időbeli határait, ami a lelet 190-es években vert érméinek kopottsága miatt amúgy is valószínűsíthető. Elképzelhető tehát, hogy a 3. században, netán a 4. században került földbe a lelet, de erre vonatkozóan jelenleg semmiféle adattal sem rendelkezünk. Sey Katalin írta a keceli lelet kapcsán, hogy az érmek rendkívüli kopottsága „azokhoz a Marcus Antonius IIIvir denárokéhoz hasonlatos, amelyekből néhány darab előfordul a pannóniai II–III. században záródó denárleletekben. Ez pedig azt jelenti, hogy 200–300 évig forogtak” (BÍRÓNÉ SEY 1986, 29). A miskolci

denárlelet párhuzamaként is említett „keceli leletnek pedig jóval később kellett földbe kerülnie, erre utal a denárok rendkívüli kopottsága” (BÍRÓ-SEY 1990, 63, 15. j.).

A miskolci denárlelet egyike Kelet-Magyarország azon római császárkori éremkincseinek, amelyeknek ismert záróverete a 2. század utolsó éveiben készült. Ezek nagyjából egyidejű záródását, földbekerülését a hatalmi viszonyok átrendeződésével, a gótok 2. század végén kezdődött vándorlása által kiváltott népmozgásokkal, illetve új népcsoportok megjelenésével magyarázza a kutatás (R. ALFÖLDI et al. 1957, 516–517; FITZ 1960, 21; BÍRÓ-SEY 1990, 63). Farkas Edit konkrétan a megye déli sávjában megjelenő szarmata népességgel kapcsolta össze a leletet (FARKAS 2001, 257). Ez utóbbinak azonban Miskolc térségében csekély hatása lehetett. Északkelet-Magyarországon inkább a közeli római tartományokkal élénk interakcióban álló, a Przeworsk-kultúrát a 2. század utolsó harmadában meghonosító, zömében hasding vandál népcsoport feltűnése és térfoglalása okozhatott jelentős változást (GODŁOWSKI 1984, 332–342). Az érmekollekció előkezelési helyének szomszédságában lokalizált császárkori települések (és más, környékbeli lelőhelyek) leletanyaga alapján feltételezni lehet e népcsoportnak a Sajó völgyében való megjelenését (K. VÉGH 1975, 93; LOVÁSZ 1999, 250–251; FARKAS–TORBÁGYI 2008, 264; SZABÓ–VADAY 2009, 301–304). Erre a valószínűsíthető tényre és a lelet kapcsolódására a germán (vandál) hagyatékhoz egyébként már Leszih Andor is felhívta a figyelmet, 1 hónappal annak napvilágra kerülése után megjelent cikkében (LESZIH 1933). Véleményem szerint ugyancsak a vandálokhoz köthető a miskolci lelethez földrajzilag legközelebbi ináncsi denárlelet is. A mindössze 11 darabból álló kincs legkorábbi verete ugyancsak Vespasianustól származik, a legkésőbbi denár pedig ifjabbik Faustina consecrációs érméje. A MNM Éremtárában őrzött érmek alig kopottak, viszont bevágások, sérülések látszanak több példányon is.⁷

Érdekes eredményt hoz a Vespasianustól Septimius Severusig tartó időszakot lefedő érmekollekció összetételének (7. kép), illetve az érmek uralkodók szerinti megoszlásának összevetése Borsod-Abaúj-Zemplén (a továbbiakban B.-A.-Z.) megye többi 1–2. századi érméivel. A tágabb régióban Claudius szórvány pénze a legkorábbi. A kincs legkorábbi 2 érméjét Vespasianus verette. A megyéből további 6 példány ismeretes a 69–79 közötti évekből, érzékeltetve a pannóniai zárt leletekben is megfigyelhető

7 ArchÉrt IV (1870) 190. MNM É 11.1871.1–11. Sajnos a legkésőbbi denár már nincs meg, azt csak leírásból ismerjük.

7. kép. A miskolci római denárlelet összetétele
 Fig. 7. Distribution of the Roman coin hoard of Miskolc by Emperors

növekedési tendenciát (KERÉNYI 1956, 18). A leletben és B.-A.-Z. megyében is Traianus uralkodása alatt ugrásszerűen megnőtt a római érmék száma: Miskolcon 8, a megyéből 9 érme köthető a Dáciát római uralom alá hajtó császárhoz. Hadrianus uralkodása idejéből 18 pénz található a denárleletben, míg a megye többi római kori lelőhelyéről csak 8 példány ismeretes. Az Antoninus Pius császársága idejéből származó érméknél még nagyobb a különbség: a leletben 42 denár található a 138–161 közötti időszakból, míg a megye egész területéről csak 26 példány sorolható ide. A Marcus Aurelius uralma alatti időszakot 18 érme képviseli a miskolci leletben, B.-A.-Z. megye többi császárkori lelőhelyéről további 20 pénz sorolható ide. Commodus uralkodási ideje alatti római pénzek száma a leletben 21, míg a megye többi lelőhelyéről csak 7 darab. A 2. század utolsó éveiben és a 3. század első évtizedében tovább csökken a római érmék száma: Septimius Severustól csak a miskolci denárleletben van 2 példány, míg a Claudius Albinustól 194–195-ben vert tiszakeszi denár az egész megyében unikumnak számít. Az érméknek ez az időbeli megoszlása általánosnak mondható a hasonló időszakot lefedő éremleletek esetében: „Az 1. századból származó pénzek mennyisége nem jelentős a Barbarikum területén. Az első nagyobb mennyiségű pénzt Traianus és Hadrianus vereték. A legnagyobb mennyiségben Antoninus Pius

és Marcus Aurelius pénzei szerepelnek... A Severusok uralkodása idején hirtelen visszaesés tapasztalható... A barbár földi pénzek uralkodók szerinti előfordulási gyakorisága nagyjából megfelel a szomszédos Pannónia tartományénak” (FARKAS 2001, 252).

Kérdéses az éremkincs eredeti tulajdonosának etnikuma is. Bár térségünk életében a markomann háborúk óta a keleti germán csoportokhoz tartozó hasding vandálok népe képezte a meghatározó erőt, bizonyos, hogy a zömében kelta, dákoktól és talán a kvádoktól is valamilyen mértékben érintett alaplakosság egy része a vandál hódítás után is helyben maradt, vagy legalábbis visszahúzódott a hegyvidékekre. Félni és féltelenivalója elsősorban nekik lehetett, nem pedig az új hódítóknak. Az Északkelet-Magyarországon élő népesség egy része még a nagy háború előtt Pannóniába, mások azt követően az Alföldre települtek át (SZABÓ–VADAY 2009, 303). A Marcus Aurelius uralomra jutása (161) előtt Pannóniába települt kelta cotinusok többsége ekkor azonban már dák nevet viselt. 172-ben a markomann háború Róma szemszögéből nézve offenzív szakaszba ért, a harcok már barbár területeken zajlottak, és ez a kvádok szövetségeseit, a kelet felül szomszédos cotinusokat is érzékenyen érintette. 173-ban Marcus Aurelius az ő ellenállásukat is felszámolta, fölétük ültette egy kisebb római csapattal Tarrutenius Paternust azzal a feladattal,

hogy a markomannok ellen szervezze őket. A cotinusok azonban hamarosan elzavarták a római katonákat, ám ezt az engedetlenséget Róma egy újabb áttelepítéssel keményen megtorolta (MÓCSY–FITZ 1990, 40).

Alföldi András már 1940-ben hangsúlyozta a La Tène-kultúra tárgyi hagyatékának egész császárkorra (és területileg az egész Kárpát-medencére) kiterjedő hatását (ALFÖLDI 1940, 157). Észak-Magyarország hegyvidéki területein Salamon Ágnes is számolt a császárkorban továbbélő kelta–dák keveréknépességgel, melynek tárgyi hagyatékát a Puchov-kultúrával azonosította (SALAMON 1966, 86). K. Végh Katalin a Miskolc, Szabadság téri lelőhely leletanyaga kapcsán hangsúlyozta, hogy a kelta jellegű emlékek többsége a Puchov-kultúra népességével került térségünkbe (K. VÉGH 1964, 52). Ugyanezen térség – s talán ugyanezen lelőhely – más részleteinek feltárásaiból származó adatokat számba véve az ásató régészek (Párducz Mihály, majd Szörényi Gábor András) a leletanyag kvád kapcsolataira hívták fel a figyelmet (PÁRDU CZ 1957; SZÖRÉNYI 2008, 187). Ezzel összecseng néhány szlovákiai kutató álláspontja, akik szerint Miskolc térsége és a Bükk hegység a kvádok anyagi kultúrájának legkeletibb előfordulási helyszíne (BELJAK et al. 2012, 41). Vaday Andrea és Szabó Antal Nógrád megyei kutatásaik kapcsán viszont arra mutattak rá, hogy a pannóniai származású kerámia is lehet kelta eredetű, mivel ott – amint azt a kutatás már korábban kimutatta – az alaplakosság és annak kerámiaművessége éppen úgy tovább él a római foglалás után, mint a germán invázió által érintett barbaricum területen. Mennyiségileg azonban a Nógrád megyei anyagban ez a fajta kerámia elenyésző (SZABÓ–VADAY 2009, 292).

Amennyiben a miskolci denárlelet etnikai interpretációját a helyi őslakosság oldaláról közelítjük meg, azt kellene feltételeznünk, hogy a vandálok megjelenése után az autochton népcsoport maradványai megtudták őrizni korábban szerzett javaikat. Erre azonban valószínűleg kevés esélyük lehetett, mint ahogy arra is, hogy a vandálok megjelenése után újabb – kurrens – római presztízstárgyakat (ékszerek, bronztárgyak, terra sigillata és más díszedények stb.) szerezzenek. A Krisztus születése utáni első évszázadokban ugyanis nem képeztek komoly hatalmi tényezőt a korabeli Északkelet-Kárpát-medencében élők (SZABÓ–VADAY 2009, 281). Tacitus adata (*Germania* 43, 1–2) szerint egyaránt adóztak a befolyásukat kelet felé kiterjesztő kvádoknak és az alföldi szarmatáknak, és – mint fentebb láttuk – még a markomann háborúban is a kvádok szövetségeseiként harcoltak (MÓCSY 1974, 14–16). Régészeti nyomaikat régebbi és újabb ásató-

sok egyértelműen kimutatták (SALAMON 1966, 86; HELLEBRANDT 2013; TÓTH 2014, 179). Kiseb bbi vagyonokat akár a kereskedelem, akár a szövetségi rendszer keretei között felhalmozhattak egyesek, ám ennek lehetősége valószínűleg megszűnt a vandálok megjelenésével.

Kétségesnek tartom a lelet szarmatákhoz való kapcsolását is: e nép településterületének északi határa valahol Dél-Borsodban lehetett („megyénkben a Bükk és a Sajó határolja a szarmaták által birtokolt területet”), s a Csörsz-árokotól É-ra található néhány szarmata lelőhely, pl. Szomolya, Kács, Nyékládháza, Hejőkeresztúr, Hejőszalonta stb. (K. VÉGH 1971, 98–99) már a szarmata településterület perifériája lehetett. A miskolci denárlelet lelőhelye ezektől még északabbra fekszik. Aligha valószínű, hogy a lelet elrejtője népének településterületétől távol, esetleg a kontaktzónában próbálta biztonságba helyezni értékeit.

A nagy valószínűséggel késő császárkori településen elrejtett miskolci éremlelet minden bizonnyal a markomann háborúk után megjelenő hasding vandálokkal hozható összefüggésbe. A lelet elrejtésének időpontját Leszih Andor az ismert záróverethez képest két évtizeddel későbbre helyezte. Ennek magyarázatát – bár részletesen nem fejtette ki – Severus császár halála (211) és utódainak viszálya által előidézett barbár betörésre reagáló római megtorló expedícióban (MÓCSY–FITZ 1990, 42–43) vélem felismerni, erre utalt a többször említett újságcikkében és kéziratban maradt rövid feljegyzésében is.⁸ A lelettel legutóbb foglalkozó Vida István nem foglalt állást az érmék földbekerülésével kapcsolatosan (VIDA 2009). A hiányzó, feltehetően nem csekély számú érme alapján ezt az óvatosságot maximálisan elfogadom. A lelet – ismert nagysága és záróverete szerint – a maga korában, tehát a 2. század végén megközelítőleg 1 római legionarius 3 havi zsoldjának felel meg (vö.: GOLDSWORTHY 2004, 94). Ez a birodalmi léptékkel nézve csekély vagyon barbaricum viszonylatban nyilvánvalóan jelentős értéket képviselt.

Területünk római császárkori etnikai összetétele tehát összetett jelenség. Az itt élő népesség minden bizonnyal több gyökerű, melyet az 1–4. század folyamán változó intenzitással különféle külső hatások (infiltráció, migráció, hadjáratok stb.) értek. Ezek sorában csak egy, de kétségtelenül meghatározó jelenség volt a Római Birodalommal való nexus. E kapcsolat egyik kézzelfogható és a maga korában is meghatározó jelentőségű része volt a birodalom területén veretett

8 LESZIH 1933; HOM HTD 73.676.14. (11. oldal).

érmék jelenléte. Tanulmányunkkal a barbaricum egyik kiemelkedő jelentőségű éremleletének teljesebb körű megismeréséhez közöltünk néhány régi-új adatot.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Az éremleletet rejtő edény kiegészítése, restaurálása Kozmáné Bányi Judit munkája, fotóját Kulcsár Géza (†) készítette. A tanulmány megírásakor sok segítséget kaptam Dinnyés Istvántól (Tápiószele), Nagy Zsolt Dezsőtől (Szeged) és Torbágyi Melindától (MNM, Budapest). Utóbbinak a cikk lektorálását és a kincs Budapesten őrzött érméinek meghatározását is köszönöm! A térképek szerkesztésében munkatársam, Páll Gergely működött közre. Segítségüket, közreműködésüket e helyen is hálásan köszönöm!

RÖVIDÍTÉSEK

ArchÉrt – Archaeológiai Értesítő, Budapest
 átm. – átmérő
 B.-A.-Z. megye – Borsod-Abaúj-Zemplén megye
 Fá. – fenékatmérő
 H – hosszúság
 HOM – Herman Ottó Múzeum, Miskolc
 HOM HTD – Herman Ottó Múzeum, Helytörténeti Dokumentáció, Miskolc
 HOM RégAd – Herman Ottó Múzeum, Régészeti Adattár, Miskolc
 Ltsz. – leltári szám
 M – magasság
 MNM (É) – Magyar Nemzeti Múzeum (Éremtára), Budapest
 Szá. – szájméret
 V – vastagság

IRODALOM

- ALFÖLDI András
 1940 Dákok és rómaiak Erdélyben. *Századok* LXXIV. 130–180.
- R. ALFÖLDI, Mária–BARKÓCZI, László–FITZ, Jenő–SZ. PÓCZY, Klára–RADNÓTI, Aladár–SALAMON, Ágnes–SÁGI, Károly–SZILÁGYI, János–B. VÁGÓ, Eszter
 1957 Intercisa II. (Dunapentele) Geschichte der Stadt in der Römerzeit. *Archaeologia Hungarica* XXXVI. Budapest.
- BELJAK, Ján–NEVIZÁNSKY, Gábor–OŽDÁNI, Ondrej–TITTONOVA, Viktória
 2012 Osídlenie juhu Stredneho Slovenska v dobe rímskej. In: BŘEZINOVA, Gertrúda–VARSIK, Vladimír (ed.): Archeológia na prahu histórie. K životnému jubileu Karola Pietú. *Archeologica Slovaca monographiae* XIV. Nitra. 23–52.
- BÍRÓ-SEY Katalin
 1990 Borsod megyei római éremleletek és szórványok [Römische Münzschatzfunde und Münzstreufunde aus dem Komitat Borsod]. *Folia Archaeologica* XLI. 61–72.
- BÍRÓNÉ SEY Katalin
 1986 A keceli lelet [Der Münzfund von Kecel]. *Cumania* 9. 21–71.
- 1998 Római, II. századi denárlelet Hetényegyházáról [Römischer Denarfund von Hetényegyháza aus dem 2. Jahrhundert]. *Numizmatikai Közöny* XCVI–XCVII. 17–23.
- BOLIN, Sture
 1958 *Statue and currency in the Roman Empire to 300 A.D.* Stockholm.
- BÓNA, István
 1963 Beiträge zur Archäologie und Geschichte der Quaden. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 15. 239–307.
- BURSCHE, Alexander
 2002 Circulation of Roman Coinage in Northern Europe in Late Antiquity. *Histoire & Mesure*. XVII–3/4. <http://histoiremesure.revues.org/886> (2013.10.10.)
- DOBROSSY István
 1999 *Miskolc, írásban és képeken* 6. Miskolc.
- DUNCAN-JONES, Richard
 1994 *Money and government in the Roman Empire*. Cambridge.
- FARKAS Edit
 2001 Kereskedelmi kapcsolat Pannónia és a Barbarikum között az 1–2. században [Commercial relations between Pannonia and the Barbaricum in the 1st and 2nd centuries AD]. *Numizmatikai Közöny* C–CI. 251–259.
- FARKAS, Edit–TORBÁGYI, Melinda
 2008 Sarmatians and the Roman coins. In: BURSE, Alexander–CIOŁEK, Renata–WOLTERS, Reinhard (Eds.): Roman coins outside the Empire. Ways and Phases, Contexts and Functions. *Collection moneta* 82. Warsaw. 255–266.
- FITZ Jenő
 1960 Septimius Severus-kori dénárlelet Mór-Felsődobosról. *Numizmatikai Közöny* LVIII–LIX. 16–22.
- GINDELE, Róbert–ISTVÁNOVITS, Eszter
 2009 *Der römerzeitliche Siedlung von Csengersima–Petea*. Satu Mare.
- GODŁOWSKY, Kazimierz
 1984 „Superiores Barbari” und die Markomanenkriege im Lichte archäologischer Quellen. *Slovenská archeológia* XXXII. 327–350.
- GOLDSWORTHY, Adrian
 2004 *A római hadsereg története*. Pécs.
- B. HELLEBRANDT Magdolna
 1988 Szkítakori temető Kesznyéten–Szérűskerten (1984–85. évi ásátás eredménye) [Skythenzeitliches Gräberfeld in Kesznyéten–Szérűskert (Grabungsergebnisse der Jahre 1984–85)]. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* XXV–XXVI. 107–126.
- 2001 A szkíta kultúra emléke az Alföld és a Hegyvidék találkozásánál. In: HAVASSY Péter (szerk.): Hatalmasok viadalokban. Az Alföld szkíta kora [Sie sind in Kämpfen Siegreich. Das Zeitalter der Skythen in der Tiefebene]. *Gyulai Katalógusok* 10. Gyula. 51–67.
- 2013 Késő kelta – kora császárkori településnyomok a dél-borsodi Mezőségben [Spätkeltische-frühkaiserliche Siedlungsspuren in der „Mezőség” von Süd-Borsod]. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* LII. 47–113.

KERÉNYI Károly

1956 Magyarországi szarmata pénzek. *Numizmatikai Közöny* LIV–LV. 14–20.

KULCSÁR Valéria–MÉRAI Dóra

2007 Üllő, 5. sz. lelőhely. Rövid jelentések [Short reports]. In: KISFALUDI Júlia (szerk.): *Régészeti kutatások Magyarországon 2006 [Archaeological Investigations in Hungary 2006]*, Budapest. 307.

LESZIH Andor

1933 Ezerhétszáz évvel ezelőtt elrejtett, száznál több római pénzt találtak Miskolcon. *Felsőmagyarország*, 1933. december 24.

1943 Római pénzletek Miskolcon és Borsodmegyében. *Numizmatikai Közöny* XLII. 57.

LOVÁSZ Emese

1999 Hun és germán jellegű leletek Borsod megyében [Hunnische und germanische Funde im Komitat Borsod]. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* XXXVII. 237–265.

LUCHELLI, Tomaso M.

1998 La moneta nei rapporti tra Roma e l'Europa barbarica: aspetti e problemi. *Pubblicazioni della Facoltà di Lettere e Filosofia dell'Università degli Studi di Milano* CLXXIX. Sezione di Storia Antica 3. Firenze.

MÓCSY András

1974 *Pannónia a késői császárságban*. Budapest.

MÓCSY András–FITZ Jenő (szerk.)

1990 *Pannónia régészeti kézikönyve*. Budapest.

PAPP Ferenc–SOMORJAI Lehel–TÓTH Arnold

2015 *Miskolc, régi térképeken 1759–1953*. Miskolc.

PÁRDUCZ Mihály

1957 Római császársági telep Miskolcon [Siedlung aus der römischen Kaiserzeit in Miskolc]. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* I. 45–59.

SALAMON Ágnes

1966 Észak-Magyarország császársági történetének kutatása. *Antik Tanulmányok* XIII. 84–87.

SIMON László

s. a. Római érmék Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. *Sajtó alatt*. Veszprém.

SIMON László–TORBÁGYI Melinda

2013 Római köztársaság kori éremlelet Sajóörösről [Der Münzfund von Sajóörös aus der Zeit der Römischen Republic]. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* LII. 31–45.

SOÓS Eszter

2014 Garadna-Kastélyzug. A római császársági germán teleprészlet újraértékelése [Garadna-Kastélyzug. Reassessment of a germanic settlement from the Roman Age]. *Communications Archaeologicae Hungariae* 2014. 121–152.

SZABÓ Antal–VADAY Andrea

2009 Régészeti adatok a Zagyva-völgy népességének meghatározásához a római korban [Archäologische Angaben zur Bestimmung der römerzeitlichen Bevölkerung des Zagyva-Tals]. *Specimina Nova Supplementum* VIII. 277–348.

SZALONTAI Csaba–TÓTH Katalin

2003 Szeged-Kiskundorozsma–Nagyszék II. In: SZALONTAI Csaba (szerk.): *Úton – útfélen. Múzeumi kutatások az M5 autópálya nyomvonalán*. Szeged. 69–81.

V. SZÉKELY György

2001 A hetényegyházi római denárlelet [Römischer Denarfund aus Hetényegyháza]. *Rejtett kincsek* 3. Kecskemét.

SZÖRÉNYI Gábor András

2008 Miskolc-Széchenyi Negyed Parkolóház. In: HAJDÚ Melinda (szerk.): *A Herman Ottó Múzeum régészeti kutatásai 2006–2007-ben. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* XLVII. 187.

TARI Edit–MÉRAI Dóra–ROSTA Szabolcs

2007 Ecsér, 7. sz. lelőhely. Rövid jelentések [Short reports]. In: KISFALUDI Júlia (szerk.): *Régészeti kutatások Magyarországon 2006 [Archaeological Investigations in Hungary 2006]*. Budapest. 194–196.

TÓTH Krisztián

2014 Noteworthy Findings of the Roman Age and Early Migration Period from Borsodszirák, Northeastern Hungary. First Investigation. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* LIII. 159–182.

K. VÉGH Katalin

1964 Koracsászársági település maradványa a miskolci Szabadság téren. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* IV. 45–62.

1971 Szarmata kori leletek a miskolci Herman Ottó Múzeumban [Sarmatenzeitliche Funde im Herman Ottó Museum von Miskolc]. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* X. 87–114.

1975 Régészeti adatok Észak-magyarország i.sz. I–IV. századi történetéhez [Archäologische Beiträge zur Geschichte Nordungarns im I–IV. Jahrhundert n. Z.]. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* XIII–XIV. 65–129.

1999 Császársági telep Szirmabesenyőn [Eine Siedlung aus der Kaiserzeit in Szirmabesenyő]. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* XXXVII. 181–222.

VIDA, István

2009 Late 2nd century sarmatian coin hoards. In: BÍRÓ Szilvia (szerk.): *Ex officina... Studia in honorem Gabler Dénes*. Győr. 573–585.

OLD AND NEW DATA ON THE ROMAN DENARIUS FINDS OF MISKOLC

Keywords: Roman coins, denarii, Roman period settlements, Miskolc, Vandals, Przeworsk Culture

After the short reports of Andor Leszih (LESZIH 1933, 943), it was Katalin Sey who published the denarii found at Miskolc in 1933 in greater detail (BÍRÓ-SEY 1990, 62–67). With the help of contemporary newspaper articles, archival documents and city maps it was possible to gain more information on the prevalence of the find, as well as the site and its environs. In November, 1933, soil was transported from an old military ground to the building site of a new steam mill, and a hand-shaped clay vessel was found that contained Roman denarii. The workers broke the vessel and took the coins. Later, 115 of these denarii entered the collection of the Miskolc Museum (now Herman Ottó Museum).

The site is located on the high bank of the Sajó River, on its right side (Figs. 1 and 6). The military ground is identified by the Third Military Survey Map, where the ground is called “Exerzierpl.” (Fig. 2). According to city maps (Figs. 3 and 4), the Hodobay housing complex was built on the southern side of this ground before 1928. The area north of the complex must have been the location from where the soil was transported to the new steam mill. Not much later Lajos Marjalaki Kiss collected Roman pottery from this area, which also suggest that a Roman settlement must have existed here (K. VÉGH 1975, 85). The denarii found in 1933 are associated with this settlement. The shape of the small, middle-bellied, hand-made pot (Fig. 5) is typical for the Roman Imperial Period in the northeastern region (SOÓS 2014, 129). It is impossible, however, to date this pottery type to a smaller chronological window (see GINDELE–ISTVÁNOVITS 2009, 25).

Some of the coins were taken to the Hungarian National Museum as part of a find exchange. Here, Katalin Sey examined them and published the assemblage that she identified as consisting of 95 pieces. According to the old numismatic inventory book of the Herman Ottó Museum of Miskolc, 10 denarii of Commodus, 3 of Lucius Verus and 3 of Crispina, as well as one denarius each issued by Antoninus Pius, Faustina, Lucilla and Septimius Severus are missing from this published collection. According to the inventory book, the last coin is of the same type as the one issued by Septimius Severus (RIC 22?), and so the fact that it is missing does not influence the end date of the assemblage (AD 193).

The denarius hoard of Miskolc (Table I; Fig. 7) is one of the Roman Imperial Period coin hoards found in Eastern Hungary (the others were found in Hetényegyháza, Csurog, Tyukod, Mende, Kecel I., Tiszaföldvár, and Elek) in which the latest coins were minted at the end of the 2nd century. The more-or-less uniform end dates of these coin hoards are due to the changes in the empire’s power structure and the appearance of new people. Katalin Sey suggested that their burial may be connected to the ethnic changes brought by the Gothic migration (BÍRÓ-SEY 1990, 63), while others associated it with the appearance of the Sarmatians (FARKAS 2001, 257). New Sarmatian groups, however, must have had only a small impact on the region of present-day Miskolc. In this area, it was rather the Hasding Vandal groups, associated with the Przeworsk Culture and maintaining contacts with the Roman provinces, who had influence through their expansion (GODŁOWSKI 1984, 332). The Imperial Period settlements localized at and around the provenance site (Fig. 6) as well as finds from other sites unambiguously reflect the presence of this group in the Sajó Valley (K. VÉGH 1975, 93; LOVÁSZ 1999, 250–251; FARKAS–TORBÁGYI 2008, 264; SZABÓ–VADAY 2009, 301–304). This fact, as well as the connections between this finding and the Germanic (Vandal) archaeological heritage was already emphasized by Andor Leszih in 1933 (LESZIH 1933).

[Translated by Kyra Lyublyanovics]

Simon, László